

- Peti-Stantić, Anita, 2006., O kakvu je redu riječ?, Filologija, knj. 46. – 47., str. 227. – 238.
Raguž, Dragutin, 1997., Praktična hrvatska gramatika, Medicinska naklada, Zagreb
Silić, Josip, Pranjković, Ivo, 2007., Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, Školska knjiga, Zagreb
Težak, Stjepko, Babić, Stjepan, 2003., Gramatika hrvatskoga jezika, Priručnik za osnovno jezično obrazovanje, Školska knjiga, Zagreb

Sažetak

Leopold Auburger, Njemačka
UDK 81'367, izvorni znanstveni rad
primljen 5. ožujka 2019., prihvaćen za tisak 29. travnja 2019.

Das Enklitikon *se* bei Verben und Verbformen der kroatischen Literatursprache,
mit einem Exkurs über das Enklitikon *si*

Das Enklitikon *se* der kroatischen Literatursprache wird als Bestandteil von Verbformen bzw. Verbsyntaxmen homonym als akkusativisches Pronomen, als lexikologisches Affix bei intransitiven Verben und als Diathesemorphem verwendet. Weiterhin ist es als Diathesemorphem selbst noch einmal ein Homonym, insofern es sowohl bei bestimmten Verbformen des Aktivs als auch bei solchen des Passivs verwendet wird. Als Reflexivpronomen bedeutet das Enklitikon *se* polysem eine nichtreziproke und eine reziproke Reflexivität. Auf Grund dieser vielfachen Mehrdeutigkeit hängt die Eindeutigkeit der jeweiligen Verwendung von *se* in Verbindung mit Verbformen oft von dessen weiterem Kontext ab. In dem Artikel wird mit zahlreichen Beispielen die Verwendung von *se* bei Verben umfassend hinsichtlich von dessen Prosodie, sowie der Morphologie, Syntax und Semantik der mit *se* gebildeten Verbformen bzw. Verbsyntaxmen dargestellt. In einem Exkurs wird die analoge Verwendung der enklitischen Dativform des reflexiven Personalpronomens *si* als Bestandteil von Verbsyntaxmen sowie als adnominale Ergänzung behandelt.

PITANJA I ODGOVORI

ŠTO ZNAČI IMENICA ŽENSKOGA RODA *PUT*?

 itateljica N. N. iz Zadra pita: „Što znači imenica ženskoga roda *put* u stihu božićne pjesme Oj pastiri, čudo novo: Ljubav Božja prevelika primi pravu put čovjeka?“

Postoje u hrvatskome jeziku dvije imenice *put*, jedna je muškoga roda, a druga ženskoga roda, što znači da im je različita

sklonidba, ali u nekim padežima jednako se pišu, a možda i izgovaraju.

Imenica muškoga roda *pût*, *pûta* dolazi od staroslavenskog *putь* u značenju „via, cesta, staza, kud se hoda ili vozi“. Riječ je općeslavenska u različitim inačicama i rod varira između muškog i ženskog. U starohrvatskom nazalno *o* daje *u*: *pût*. U hrvatskome je muškoga roda: N *pût*, G *pûta*. S tim se naglaskom svi slažu.

Imenica ženskoga roda *put*, *puti* dolazi od staroslavenskog *plъtь* u značenju „meso, tijelo; koža; boja kože, krvno srodstvo“. Riječ je također općeslavenska u različitim inačicama, i to ženskoga roda. U starohrvatskome dolazi do ispadanja poluglasa, a slogotvorno *l* prelazi u *u* pa imamo: N *put*, G *puti*, ženskoga roda.

Te dvije imenice u nominativu i akuzativu jednine imaju jednak oblik: *put*. Neki bilježe i jednak naglasak: *pūt*. Tek se u ostalim padežima, zbog različita roda i sklonidbe, razlikuju. Neki imenicu ženskoga roda u nominativu i akuzativu jednine naglašavaju kratkosilazno: *pūt*, vjerojatno i zato da bi se i po naglasku razlikovala od jednake imenice muškoga roda *pūt*. Kratkosilazni naglasak bilježi Akademijin Rječnik (Zagreb, 1881. – 1976.), Rječnik biblijske teologije (Zagreb, 1993.) i Velika hrvatska gramatika: Naglasak u hrvatskome književnom jeziku (Stjepan Vukušić i dr., Zagreb, 2007.), a dugosilazni – Hrvatska kršćanska terminologija Jeronima Šetke (Split, 1976.), Rječnik hrvatskoga jezika (Jure Šonje i dr., Zagreb, 2000.) i Hrvatski jezični savjetnik Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (skupina autora, Zagreb, 1999.). Njima se djelomično pridružuje i Veliki rječnik hrvatskoga jezika Vladimira Anića (Zagreb, 2003.), koji u nominativu ima *pūt*, ali u genitivu *pūti*. Vjerojatno se nastojalo da se te dvije riječi osim u rodu razlikuju i u naglasku, pa su se zato neki priklonili kratkosilaznom naglasku *pūt*.

Te dvije imenice imaju brojne složenice i izvedenice. Opravdano se može očekivati da će naglasak i duljina složenica i izvedenica ovisiti o naglasku i duljini ishodišne riječi, iako će biti ponegdje jednak naglasak i duljina pa se tek po smislu može razlikovati značenje. Evo nekoliko primjera koji bi mogli biti tvoreni od jedne ili druge imenice: *upu-titi*, *uputiti se*, *upućen*, *upućenost*, *upućenje*, *putan/putni*. Svakako, ako je naglasak isho-

dišne riječi jednak, onda će i u složenicama i izvedenicama od tih riječi biti manje razlike u naglasku i duljini, a značenje se uglavnom može razlikovati po kontekstu. Ako je pak različit, onda će biti znatno više razlika i u složenicama i izvedenicama.

Vratimo se pitanju naše čitateljice: Imenica *pūt*, *pūti* ili *pūt*, *pūti* jest imenica ženskoga roda, što se po pridjevu uz nju vidi. Ona jest istoznačnica ili sličnoznačnica riječi *tijelo*. Odnos tih dviju riječi u sustavu hrvatskoga kršćanskog nazivlja, u hrvatskoj jezičnoj tradiciji i današnjem hrvatskom jeziku vrlo je zanimljiv. Zato bi bilo potrebno i o tome nešto više reći.

Za riječ *tijelo* u neutralnom i konotativnom značenju u hebrejskom postojala je jedna riječ – *bāšār*. Grčki je za to imao dvije riječi: *sōma* i *sárks*. Tako i latinski: *corpus* i *caro*. Prva je riječ uglavnom odgovarala temeljnom, neutralnom značenju riječi *tijelo*, a druga obilježenom, konotativnom, i to negativnom značenju te riječi. Zato u Ivanovu evanđelju (Iv 1, 14) stoji grčki *sárks*, a latinski *caro*. (Spomenimo i to da je riječ *sarkizam*, *sarkastičan* u vezi s riječi *sárks* „meso“, „zadire u meso, duboko vrijeđa“. I latinski *caro* znači „meso“. U skladu s tim postoji latinski stručni naziv *incarnatio*, u hrv. prilagodbi – *inkarnacija*. Budući da *sárks* i *caro* znače „meso“, mogli smo u hrvatskom jeziku imati riječi: *meso*, *umesoviti se/pomesoviti se*, *umesovljenje/pomesovljenje*, kako to imaju neki drugi jezici, npr. njem. *Fleisch* (= meso) i *Fleischwerdung* (= pomesovljenje). I naši stari leksikografi (Vrančić i drugi) za lat. *caro* imaju „meso“, a lat. *carnifex* značio im je „mesar i krvnik“ jer nije bilo profesionalnih izvršitelja smrtne kazne prolijevanjem krvi, nego su to usput, honorarno radili mesari, uglavnom stranci. Stari su Hrvati voljeli meso, bili dobri lovci, imali mesa i riječ *meso*. Ali u biblijskom kontekstu za grčki *sárks* i latinski *caro* stari su Hrvati kao i dru-

gi slavenski narodi uzeli drugu riječ – *плѣтъ*, hrvatski *put* u sličnom značenju. Po uzoru na grčki i latinski i mi smo imali cijeli niz naziva: *put*, *uputiti se*, *upućen*, *upućenje*. Taj je niz obilno potvrđen u hrvatskoj jezičnoj tradiciji od 13. stoljeća. Gotovo usporedo s tim nizom nastao je i drugi niz prema riječi *tijelo*: *utjeloviti se*, *utjelovljen*, *utjelovljenje*. I taj je niz obilno potvrđen, ali je mlađi. U novije se vrijeme prvi, stariji niz potiskuje, a prevladava drugi, noviji niz. Time se hrvatski jezik udaljuje od grčkoga i latinskoga, pa i od Pavlova predloška. U općejezičnoj uporabi ta se razlika gubi. Tako npr. u spomenutom Hrvatskom jezičnom savjetniku pod 2. *pūt*, *pūti* stoji „boja kože; tjelesnost, npr. djevojka tamne puti, tamnoputa djevojka.“ I ništa drugo. I Jeronim Šetka je u Hrvatskoj kršćanskoj terminologiji za neke riječi u vezi s *put* dodao: „U starije doba“. Doista se čini da u prvi plan izbijaju sporedna značenja riječi *put* „boja kože; tjelesnost; spolnost“, čemu doprinose izvedenice *tamnoput*, *pūten*, *pūtenost*, a temeljno značenje da je to istoznačnica ili sličnoznačnica riječi *tijelo* iščezava. Vjerojatno tomu pridonosi i preklapanje s riječi *pūt*, *pūta*, koja je također u Svetom pismu vrlo česta. Isus je za sebe rekao: „Ja sam Put, Istina i Život.“ (Iv 14, 6) Ali on je za nas postao čovjekom, primio ljudsko tijelo, primio „pravu put čovjeka“, kako kaže božićna pjesma što ju navodi naša čitateljica. Evo još nekoliko primjera gdje je upotrijebljena ta riječ ili njezina složenica: „Zdravo, tijelo Isusovo, Duhom Svetim upućeno!“ (iz pjesme Zdravo, tijelo Isusovo), „Tvoje sveto upućenje nek nam bude na spasenje!“ (iz iste pjesme).

Rječnik biblijske teologije po sedam stupaca posvećuje natuknici *tijelo* i *put*. Pod natuknicom *tijelo*, u odjeljku *tijelo* i *put* kaže: „Kao i u većini jezika, tijelo često označuje istu stvarnost kao i pūt: tako se Isusov život mora očitovati jednako u našem tijelu kao i u našoj pūti (2 Kor 4, 10 i sl.) ... sav čovjek se naime izražava kroz jedno i drugo“. Zatim dodaje da to razlikovanje značenja tijela i puti dobiva svoju punu vrijednost tek s tumačenjem vjere, osobito u teologiji sv. Pavla o tijelu i puti. Spomenimo i to da je gotovo istodobno sa seksualnom revolucijom sveti Ivan Pavao Drugi počeo promišljati, razvijati svoju teologiju tijela, što je temelj izvrsnih i uspješnih kateheza don Damira Stojića i drugih.

Na Božić slavimo rođenje Kristovo, ali devet mjeseci prije Sin Božji je po Duhu Svetom u krilu Blažene Djevice Marije primio „pravu put čovjeka“ – uputio se, primio ljudsko tijelo – utjelovio se, postao čovjekom, ne kažemo učovječio se. To se slavi na blagdan Navještenja Gospodinova ili Blagovijest, 25. ožujka. Svojom inkarnacijom, upućenjem, utjelovljenjem Krist je postao čovjek, naš brat i prijatelj. „S neba siđe dolje radi grješnika, rodi se u štali radi čovjeka.“

U svjetlu Kristove inkarnacije, muke, smrti i uskrsnuća, i *tijelo* i *put* oprani su u krvi Jaganjčevoj i po Kristu sveti. Nadam se da će naša čitateljica biti zadovoljna te s proširenom spoznajom razumjeti stihove: *Ljubav Božja prevelika primi pravu put čovjeka*. Bilo bi sročnije: čovika.

Mile Mamić